

Les colònies industrials selvatanes del Ter: motor de transformació econòmica, social i paisatgística de la contrada

GERARD BUXEDA I MAJORAL

Historiador

Quaderns de la Selva, 21

•

Any 2009

p. 29 a 44

• CENTRE D'ESTUDIS SELVATANS •

Introducció

El tema principal de l'edició del Punt de les comarques gironines del diumenge 12 d'octubre de 2008 va ser el Pla de recuperació de les colònies industrials del riu Ter i del Freser presentat per la Generalitat de Catalunya. La meua relativa sorpresa va ser comprovar que per a la Generalitat a les comarques gironines les colònies només es construïren en el Ripollès. I ressaltó l'adverbi *relativa*, perquè fa uns quants anys que estudio el tema de les colònies industrials, i sempre he tingut la sensació que les colònies de la Selva han estat poc estudiades, poc valorades i poc tingudes en compte a l'hora d'analitzar el sistema de colònies català en el seu conjunt. Les jornades *La Selva. Territori en transformació*, organitzades pel Centre d'Estudis Selvatans, amb motiu dels seus 25 anys de vida, no deixa de ser una bona ocasió per a fer un petit tast de les diferents colònies industrials que es fundaren al riu Ter i el seus afluents, la riera d'Osor i el riu Brugent, al seu pas per la Selva.

La conca fluvial del Ter selvatà no era el territori més adequat per a l'establiment de colònies industrials. Hi havia tres factors que desaconsellaven fundar-n'hi: el poc desnivell del riu Ter en el seu pas per la comarca, l'allunyament del tram selvatà del Ter respecte de les principals xarxes comercials del país i la inexistència de contacte dels pobles de la contrada amb la indústria tèxtil al llarg del segle XVIII. Tanmateix, i malgrat les dificultats suara esmentades, es fundaren a Anglès la semicolònia Burés,¹ a Sant Julià del Llor-Bonmatí la colònia Bonmatí, a Osor la colònia Clerch –també coneguda com a colònia Garay o colònia de les mines d'Osor–, i a Amer les colònies de la Hidroelèctrica de Catalunya SA i de Dragados.² Tot i que la presa del Pasteral, ubicada dins el municipi de la Cellera de Ter, no és una colònia, també serà estudiada perquè la seva construcció està estretament relacionada amb l'edificació de la colònia Burés. Una altra colònia que s'instal·là a la Selva va ser la SAFA de Blanes. S'ha decidit no parlar-ne perquè formà part d'una dinàmica diferent a les del Ter. En tot cas, la SAFA ha estat i és una peça molt important per a la història de Blanes i de la comarca de la Selva, i s'ha cregut que calia explicar almenys els motius de la seva exclusió en la present comunicació.

1. Mentre que per *colònia industrial* entenem un conjunt d'instal·lacions industrials separat dels nuclis de població, amb cases per a obrers i encarregats, església, escola, cooperativa i altres dependències, amb el mot *semicolònia* ens referim als casos que, malgrat haver-hi habitatges per als obrers i encarregats de les fàbriques, no hi ha cap capella o església, escola, cooperativa o qualsevol altre servei.
2. Tot i que el model de la colònia de la hidroelèctrica s'allunya del que s'entén tradicionalment com a colònia, semicolònia o fàbrica de riu, la seva particularitat i el fet que pràcticament no s'hagi estudiat o no se n'hagi parlat, fa que es cregui interessant incloure-la en la present comunicació.

Anglès

La primera fàbrica que s'establí en el riu Ter en el seu pas per a la comarca de la Selva va ser la semicolònia Burés el 1887.³ Els Burés eren una família originària de Manresa que des del segle XIX es dedicaven a la cinteria i al cotó, eren propietaris d'una colònia tèxtil a Castellbell i el Vilar que produïa fils i teixits i havia obtingut l'estatut de colònia.⁴ A finals de la dècada de 1870 els Burés decidiren augmentar la producció. Davant la impossibilitat de poder aprofitar més volum d'aigua del Llobregat, ja que per una banda era un riu amb relativament poc cabal, i per l'altra la seva aigua estava molt aprofitada, decidiren instal·lar dues colònies en el tram selvatà del Ter.

La Burés s'instal·là en el terme municipal d'Anglès, a la banda dreta del Ter, a prop de la riera d'Osor i al costat de la carretera de Santa Coloma de Farners a Sant Joan de les Abadesses. El 1881 s'iniciaren les gestions per comprar els terrenys i demanar els permisos per l'edificació del futur conjunt industrial.⁵ La primera fàbrica no es va inaugurar fins al 1887, la segona el 1890 i la tercera el 1902. El 1909 s'instal·là una màquina de vapor auxiliar de la turbina. El 1967 s'edificà una quarta nau, el 1970 s'hi afegí un annex i el 1975 s'inaugurà una cinquena fàbrica.

El primer bloc d'habitatges es començà a edificar el 1891 i, a mesura que anava augmentant el nombre de treballadors de les fàbriques, també anava augmentant el nombre d'habitatges.⁶ El 1920 i el 1939 es construïren els dos darrers grups de pisos. Al davant de la fàbrica, a l'altre costat de la carretera, hi havia l'edifici de les oficines i els habitatges dels directius de les fàbriques, i al seu darrere la residència dels fundadors de la Burés. Inicialment la casa dels Burés era el mas Cuc, però pels volts de 1900 construïren un edifici de nova planta, d'estil modernista i amb un jardí ampli.

Des dels seus inicis, la Burés d'Anglès produïa fils i teixits de cotó.⁷ Des de 1963 fins a 1993 també fabricava llençols de la marca *El Burrito Blanco*, i al llarg dels anys setanta manufacturava roba per a les franquícies Christian Dior i Agatha Ruiz de la Prada. En la dècada dels 1980 es canvià el procés tradicional de la indústria tèxtil, que consistia en filatura, tissatge i acabats, pel de filatura, tissatge, confecció i venda del producte.

Des dels seus inicis la semicolònia va ser propietat d'Esteve Burés Arderiu i dels seus hereus, si bé la raó social, al llarg dels anys, tingué diferents noms depenent dels socis que acompanyaven la família Burés. Malgrat que entre els anys 1887 i 1890 els Burés arrendaren la semicolònia a l'empresa barcelonina Muntadas,

3. RAMS (1998), p. 79.

4. CABANA (1993), p. 428-430.

5. SANTALLA (2008), p. 81, 83, 91, 98, 151, 165.

6. *Idem*, p. 83, 86, 108, 109.

7. *Idem*, p. 82, 149, 168, 177.

Diferents vistes de la fàbrica Burés d'Anglès a començaments de segle XX.

Aparici i Companyia, que durant la Guerra Civil espanyola fou col·lectivitzada, la semicolònia sempre va ser gestionada directament per la família Burés.⁸

Al llarg dels anys seixanta i setanta la Burés, sense deixar de ser una empresa familiar, anà creixent: el 1965 comprà la Coma Cros de Salt (l'altra gran colònia tèxtil del Ter baix-mig) i, com ja s'ha vist, anà obrint noves fàbriques en el complex fabril d'Anglès.⁹ Per tal de consolidar el creixement s'adoptà un model professionalitzat de la direcció, i per a muntar un nou organigrama es comptà amb un assessorament empresarial de relleu internacional que havia de nomenar persones per a determinats càrrecs i reorientar la producció tenint en compte la producció i el mercat internacional. El 1978 Indústries Burés era la 8a empresa més important de la indústria tèxtil estatal.

A finals dels anys vuitanta s'inicià la decadència d'Indústries Burés. L'any 1990 Quail España SA, presidida per Javier de la Rosa, comprà la majoria d'accions d'Indústries Burés i es tancaren la primera i la tercera fàbrica. El 1991 el Grup Torras-KIO es quedà el 70% de les accions de la Burés i el 1992 es presentà una suspensió de pagaments. El 1994 la Burés es dividí en dues societats: Filatures Burés i Buretex. El 2002 Filatures Burés tancà definitivament les portes i els seus antics treballadors compraren l'antiga màquina de vapor, que van cedir a l'Ajuntament d'Anglès. Aquest, al seu torn, comprà les tres naus i presentà el projecte de construir-hi un museu dedicat al tèxtil, les mines i a la fusta. Pel que fa a la Buretex, el 2008 tancà les portes i des d'aleshores no s'hi exerceix cap activitat industrial.

En relació als habitatges de la colònia, en l'actualitat són habitats per particulars; mentre que la Vila Eulàlia, després d'haver canviat de propietaris, s'està restaurant. Val a dir que és l'edifici modernista més important d'Anglès. Malgrat que el 1950 el vapor de la Burés, construït per l'empresa la Maquinista Terrestre i Marítima de Barcelona, deixà de funcionar, és el vapor més ben conservat de Catalunya, dels pocs que continua ubicat al seu lloc original i encara se'n conserven dues xemeneies.

El poble d'Anglès, abans que els Burés establissin una fàbrica tèxtil, vivia principalment del cultiu d'avellanes, de la fabricació de rodells i dels derivats de la fusta. Arran de l'establiment de la colònia, molts treballadors de la Celleria, Amer i, fins i tot, d'Olot, baixaran a treballar a la Burés, i molts residien a la colònia obrera o en cases del nucli urbà. A redós de la Burés s'obriren tallers subsidiaris, comerços i sindicats obrers.¹⁰

8. RAMS (1998), p. 78.

9. SANTALLA (2008), p. 155, 167, 180, 201, 209, 223, 226, 229, 230.

10. LANA O (1986), p. 33.

La Celler de Ter

La idea inicial dels Burés era construir dues fàbriques tèxtils: una a Anglès i una altra a la Celler. Davant la impossibilitat de construir-ne una a la Celler, els Burés optaren per construir-hi una presa amb la finalitat de subministrar aigua i electricitat a la seva fàbrica d'Anglès.¹¹ Aquestes infraestructures foren el Pasteral i el Pasteral II, també conegut com a *pantà xic del Pasteral*.

En aquells anys les infraestructures hidràuliques que hi havia a la zona eren petites preses construïdes amb feixos de faixin, amb el seu canal corresponent, i aprofitaven l'aigua del Ter per a regar les terres dels voltants, per a moure molins d'ús domèstic i per a una foneria propietat de La Andaluza, que era la societat que explotava les mines de Sant Julià del Llor.¹²

El complex del Pasteral era format per una presa i una central hidroelèctrica, i està situat a l'extrem nord del veïnat Pladamont, en el terme municipal de la Celler.¹³ Les obres del Pasteral s'iniciaren el 1885 i s'allargaren fins al 1905. Les comportes de la presa tenien set boques, una de les quals era utilitzada per a regar els camps, una altra servia de desguàs i les altres cinc havien de conduir l'aigua a través d'una sèquia d'un quilòmetre i mig de longitud per a poder alimentar la turbina de la factoria Burés.

L'any 1960 Hidroelèctrica de Catalunya SA arribà a un acord amb Josep M. i Francesc Juncadella Burés per ampliar la presa, i el 1962 la presa va ser reformada per a permetre el proveïment d'aigua potable a Barcelona. Actualment la funció del Pasteral és actuar de contraembassament dels pantans de Sau i Susqueda per tal que el Ter tingui un cabal constant, i l'empresa Hidroelèctrica El Pasteral SA és la propietària de la presa.

La central del Pasteral està situada al costat de l'embassament i entrà en funcionament a finals del segle XIX. Inicialment subministrava electricitat a les fàbriques tèxtils d'Anglès, però a partir dels anys vint l'energia que els sobrava s'utilitzava per a subministrar electricitat als pobles més propers de la contrada, ja que la central donava corrent elèctric a 70 quilòmetres de línies d'alta tensió i proveïa les poblacions de la Celler, Anglès, Estanyol, Salt, Cassà de la Selva, Llagostera, Palafrugell, la Bisbal d'Empordà, Palamós, Calonge i Sant Feliu de Guíxols.¹⁴ El 1962 es reformà totalment la central.¹⁵

Inicialment la central també era gestionada per la mateixa Burés. Al cap de pocs anys els Burés l'arrendaren subministrants d'electricitat a diferents empresaris i empreses, entre els que destaquen Leopold Gil que distribuïa energia a Palafrugell, Isaac Matas que en distribuïa a Palamós, la societat Pasteral Electro-Burés, i, el 1917, a Energia Elèctrica de Catalunya, que a partir de 1960 l'explotà

11. SANTALLA (2008), p. 80.

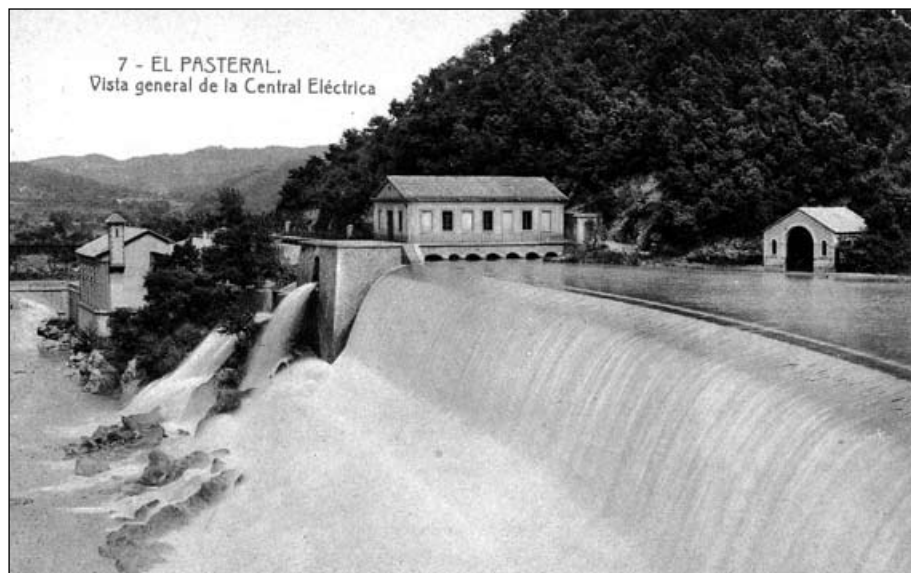
12. *Idem*, p. 75-76.

13. LLINÀS, MERINO (2005), registres 14 i 16.

14. CABANA (1993), p. 432.

15. LLINÀS, MERINO (2005), registre 16.

La presa del Pasteral, a començaments de segle XX.

conjuntament amb Hidroelèctrica de Catalunya, SA a través de la Hidroelèctrica El Pasteral SA. En l'actualitat la central es propietat d'Endesa.

A redós de la construcció del complex del Pasteral es desenvolupà un petit nucli de població. La importància de la presa del Pasteral féu que s'hi construís una estació del ferrocarril Girona-Olot, quan el més habitual era que s'hi instal·lés un baixador; de fet la Cellera és l'única població de la línia amb dues estacions. Actualment l'antiga estació és la seu de l'Escola d'Art Municipal. A banda de l'estació també hi havia una estafeta de correus, s'edificà l'actual carrer de les Brugueres i, a inicis del segle XX, els veïns del barri organitzaren una Festa Major i una Festa del Roser pròpies.¹⁶ A més a més, la monumentalitat de la presa i l'espectacularitat del salt d'aigua feu del Pasteral un dels atractius turístics més importants de la zona, i s'arribaren a comercialitzar una setantena de postals diferents de la presa, la central, els salts i la maquinària. S'ha de tenir en compte que, en la seva època, la construcció del complex fou l'obra hidràulica més important de Catalunya, i que la presa original feia 154 metres de llargada, 20 metres d'alçada i 20 metres de gruix.

El Pasteral II està situat l'extrem nord del Pasteral, al costat del Ter, i el seu objectiu era transportar l'aigua del Ter, a través d'un canal, fins a la Burés.¹⁷ A l'octubre de 1940 un aiguat en malmeté la resclosa i el canal. Per aquest motiu es construí una nova presa i un nou canal, que transcorre en paral·lel a la carretera d'Anglès a la Cellera, a prop de la central d'en Ribas, en el terme de la Cellera.

16. PUJOL, LLAGOSTERA (1990), p. 56-57.

17. LLINÀS, MERINO (2005), registre 24.

En l'actualitat la presa acumula aigua per al consum humà de la zona de Girona, les centrals d'en Ribas i la d'Anglès, i es propietat de l'empresa Benpalou SA.

Sant Julià del Llor i Bonmatí

La colònia Bonmatí està situada en el terme municipal de Sant Julià del Llor i Bonmatí, a la banda esquerra del riu Ter, a prop de la carretera de Girona a Manresa. Fou la primera colònia industrial que es fundà a la Selva, i en el moment de construir-la formava part del municipi d'Amer.

Manuel Bonmatí era un terratinent ennoblit que a inicis de la dècada de 1880 decidí construir una colònia industrial en una pineda de la seva propietat, situada a 50 metres del molí de Bonmatí i al costat esquerra del Ter. D'aquesta manera s'aprofitava d'unes infraestructures hidràuliques preexistents, d'origen medieval i degudament modernitzades, i aconseguí convertir uns terrenys improductius o poc productius en una zona molt productiva.

El 1884 Manuel Bonmatí inicià les gestions per a la construcció de la colònia, encara que fins al 1896 no rebé el permís d'edificar-la. Per a aconseguir el permís de l'administració hagué de construir un pont de fusta sobre el Ter que connectés els seus establiments industrials amb la carretera de Girona a Manresa,¹⁸ precedent de l'actual pont de Bonmatí. Entre 1896 i 1898 es construí la primera nau i el primer bloc d'habitatges, i entre 1898 i 1902 s'edificà la segona nau i el segon grup d'habitatges.¹⁹ Totes dues fàbriques eren de planta baixa i un pis, i a mesura que augmentava la producció es construïen tallers al costat de les naus. Els blocs residencials eren paral·lels i idèntics, amb planta baixa i dos pisos. Entre els habitatges de la colònia i les fàbriques hi havia els habitatges dels directius de la fàbrica. Els serveis de la colònia estaven instal·lats a la planta baixa dels pisos dels habitants de la colònia. Normalment, el llogater del pis també era l'encarregat de l'establiment, que estava situat en els baixos del pis.

Una vegada s'hagué construït la colònia, Manuel Bonmatí llogà les naus i els habitatges als industrials i particulars que ho desitgessin. A més a més, a través del contracte d'arrendament, els fabricants de la colònia es comprometeren a finançar la Hermandad de San Joaquín e la Inmaculada Concepción i l'escola de nens i nenes.²⁰ El fet que la família Bonmatí arrendés les naus motivà que la colònia de Bonmatí fos pluriproductiva, a diferència de les altres colònies industrials de Catalunya, que eren monoproductives.

El 1939 l'empresa Fàbriques de L. Mata i Pons CA comprà les naus de la colònia, juntament amb els salts d'aigua, a Josep M. Bonmatí i Pujol, i el 1951, els habitatges de la colònia obrera.²¹ Encara que la família Bonmatí deixà de

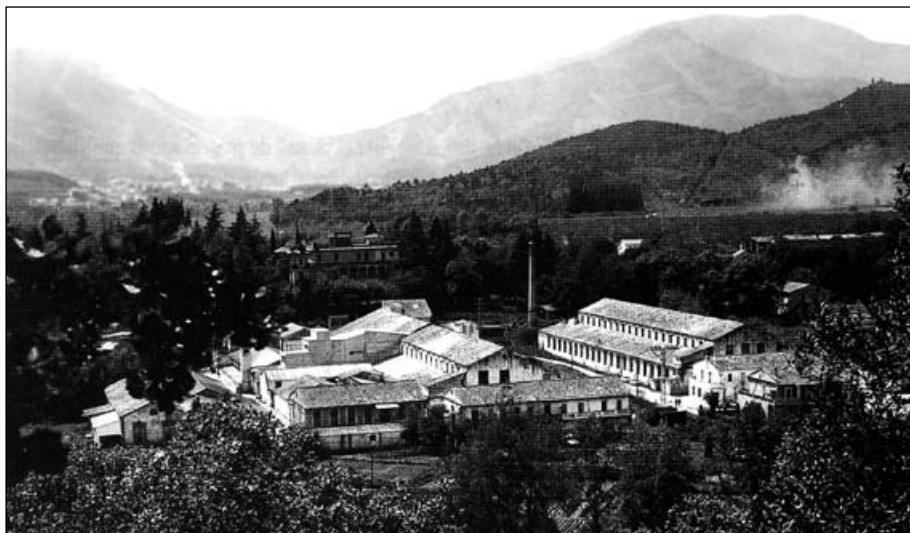
18. AHG, H-409, *Butlletí Oficial de la Província de Girona*, 75 (7 de juny de 1886); AHG, H-409, *Butlletí Oficial de la Província de Girona*, 41 (26 de març de 1888); AHG, H-409, *Butlletí Oficial de la Província de Girona*, 127 (18 d'octubre de 1898).

19. CHAMORRO, LLORENS, PRAT (1989)

20. ARP, número 3

21. VALENTÍ (1996), p. 79, 86.

La colònia industrial Bonmatí

ser la propietària de la colònia, els Bonmatí continuaren gestionant Indústries Elèctriques Bonmatí.

La companyia anònima Fàbriques de L. Mata i Pons CA va ser fundada per Llorenç Mata i Pons el 1910, i en la primera dècada del segle XX comptava quatre fàbriques de filats i teixits i una de filats.²²

El 1975 Tèxtil Armengol comprà la colònia tèxtil a Fàbrica de L. Mata i Pons CA.²³ L'any 1978 aquesta mateixa empresa posà a la venda els pisos de la colònia a un preu mòdic, a causa del seu mal estat, i la colònia deixà de funcionar com a tal. Mentre que la majoria dels pisos els van comprar els antics propietaris i a partir de 1990 s'anaren rehabilitant, els habitatges dels directius de la fàbrica és la seu de l'Ajuntament. El 1979, a causa de la forta crisi del sector tèxtil, Tèxtil Armengol s'acollí a un pla de reestructuració i l'empresa va tancar.

Les naus de la colònia han estat ocupades per les següents empreses: de 1898 a 1912 per Filatures Joaquim Estrany y Hijos, de 1901 a 1945 per H. de Vicente Casacuberta, de 1903 a 1945 per la papera Torras Domènech, de 1945 a 1979 per Tèxtil Armengol, i de 1953 a 1975 per Fàbriques de L. Mata i Pons SA. Manuel Bonmatí també arrendà en 1912 el molí del Llor a Isidre Pigem, i un local annex al molí a la família Padrosa, que fabricava caixes de fusta entre els anys 1929 i 1942.²⁴ El 1910 els Bonmatí aprofitaren l'energia hidràulica i la turbina per a instal·lar una central hidroelèctrica. La central es situà al costat del molí fariner dels Bonmatí; Indústries Elèctriques Bonmatí fou l'única indústria gestionada

22. CABANA (1993), p. 379-381.

23. VALENTÍ (1996), p. 97.

24. *Ídem*, p. 52, 53, 57, 58, 64, 84, 87, 97.

directament per la família Bonmatí. Actualment la central hidroelèctrica, propietat d'Enher, hi continua funcionant. Pel que fa a les naus de la colònia, una està tancada i força deteriorada, i l'altra, ocupada per diferents empreses: arts gràfiques, fusteries, ferreria, fàbrica de bastons.

Les fàbriques tèxtils de la colònia de Bonmatí produïren fils de cotó. De les diferents societats que s'hi instal·laren destaquen H. de Vicenta Casacuberta i Tèxtil Armengol. La primera estigué a Bonmatí durant 44 anys. Els Casacuberta eren una família originària de Manlleu, on tenien una petita colònia industrial que produïa fils de cotó.²⁵ El 1901 arribaren a Bonmatí fugint de les vagues d'Osona de 1899; els treballadors osonencs es manifestaren en contra de la generalització de les contínues, ja que abaratien els costos de producció en funcionar amb personal sense qualificació, especialment dones i nens.

Tèxtil Armengol produïa fil i des de 1973, any en el qual renovaren l'utillatge de la fàbrica, també fabriquen gènere de punt.²⁶

Els Torras eren una família de llarga tradició paperera. Els seus orígens es remunten al segle XVIII a l'Anoia. Salvador Torras Domènech era natural de Sant Joan les Fonts, i juntament amb el seu cosí Rafael Torras Jubinyà eren partícips de l'empresa Successors de Torras Germans.²⁷ El 1901 els dos cosins es separaren i el 1903 Salvador, juntament amb el seu germà Paulí i trenta famílies de Sant Joan les Fonts que ja coneixien l'ofici, arribaren a Bonmatí. El 1934 els dos germans es separaren i mentre que en Paulí romangué a la colònia fins al 1945, any en el qual establí una colònia paperera a Flaçà, en Salvador s'instal·la a Sarrià de Ter.²⁸

La Torras arribà a fabricar 36 classes de paper de diferents colors, bitllets i paper per a confeccionar cèdules, segells i paper d'Estat per encàrrec del Banc d'Espanya. El 1921 edificaren una xemeneia al costat de la nau que tenien arrendada per tal de donar sortida al fum de les calderes, i el 1923 era la sisena paperera més important de Catalunya.

Pel que fa a Indústries Elèctriques Bonmatí, inicialment distribuïa energia a les fàbriques i als habitants de la colònia. A partir de 1916 començà a distribuir-ne també a les indústries i els pobles del voltant. El 1934 Indústries Elèctriques Bonmatí disposava de tres centrals productores: dues d'hidràuliques a Bonmatí i a la Cellera de Ter i una altra de tèrmica a Bonmatí, quinze estacions transformadores que subministraven electricitat a l'empresa elèctrica Herederos de J. Junquera d'Amer, a un molí de màrmol a la Cellera, a les mines d'Osor, a l'empresa La Elèctrica de Salt i Sant Eugènia de Ter, als barris del Pasteral, la Fanera, la Casassa, Taialà i Can Sopa, al molí i al barri d'en Peixet, i als pobles de la Cellera de Ter,

25. SERRA (2000), p. 306.

26. VALENTÍ (1996), p. 96.

27. CABANA (1994), p. 51-58.

28. VALENTÍ (1996), p. 53, 69, 84, 64, 62, 63.

Sant Julià del Llor, Bescanó, Sant Gregori i Ginestà. També disposava d'una línia de 6.000 volts i una altra de 22.000 volts.²⁹

El 1967 fou un data clau per a l'esdevenidor de la colònia industrial de Bonmatí: es constituí el Patronat de l'Habitatge de Sant Benet-Secció Bonmatí. Per tal de comprendre la importància de l'aportació del Patronat s'ha de retrocedir a la dècada de 1950.³⁰ Als seus inicis la colònia de Bonmatí patia greus problemes d'habitatge, tot i que hi havia 50 immobles abandonats i el propietari de la colònia no els volia llogar. L'any 1960 Mata i Pons declarà els pisos en estat de ruïna. En 1967 la situació de l'habitatge a la colònia de Bonmatí continuava essent molt dolenta: a l'antiguitat d'uns pisos construïts a finals del segle XIX, s'hi afegí la falta de conservació per part del propietari de la colònia, que fins i tot impedia als llogaters fer reformes. Les conseqüències eren evidents: en dies de pluja hi havia goteres a les estances, les galeries estaven en un estat ruïnós, s'havien de col·locar taulons que aguantessin les parets per tal que no baixessin, els carrers estaven en un estat lamentable i sense voreres, l'enllumenat públic era insuficient, els conductes dels desaigües estaven rebentats i les vies d'entrada i de sortida de la colònia i de la plaça estaven en molt mal estat. Davant d'aquesta situació uns quants veïns i treballadors de la colònia fundaren el citat Patronat amb l'objectiu de cercar una solució al problema de l'habitatge.

El Patronat demanà al Ministeri de l'Habitatge subvencions per a la construcció de cases, inicià la recerca i la compra de terrenys, contractà amb arquitectes i mestres d'obres, aconseguí crèdits i avaladors, construí un pou per solucionar el problema del subministrament de l'aigua per a la nova urbanització, es posà en contacte amb Indústries Elèctriques Bonmatí per assegurar-se el problema de l'augment de l'electricitat i tingué cura del bon condicionament dels carrers. La nova urbanització es situà en uns terrenys sinuosos annexos a la colònia i s'anomenà Grup Bondia.

El 27 d'octubre de 1969 s'inauguraren els 40 primers habitatges.³¹ En concret foren 22 cases unifamiliars i 18 pisos. Posteriorment, i en quatre fases més, el Patronat aconseguí subvencions per a la construcció de 116 habitatges més. A banda de residències, el Patronat també impulsà la construcció de serveis: el 1970 s'inaugurà l'església de Sant Maria de Bonmatí; el 1972, la nova escola amb alumnes de Bonmatí, Sant Julià i Constantins, i el 1975, el camp de futbol.

L'altra data important per a Bonmatí fou el 22 de febrer del 1983: el Consell Executiu de la Generalitat de Catalunya aprovà la segregació dels nuclis de Sant Julià de Llor i Bonmatí del terme municipal d'Amer.³²

La colònia industrial de Bonmatí fou un important centre dinamitzador i pol d'atracció per als veïnatges més propers: el Pla de Trullàs, Vilanna, Constantins i les Serres. Molts dels seus habitants eren usuaris dels comerços de la colònia i

29. AHG, 13, capsa 121.

30. ACSE, fons Benet Valentí, capsa 1.

31. VALENTÍ (1996), p. 92, 93, 94, 97.

32. *Ídem*, p. 101.

serveis. Al seu torn els habitants dels citats veïnats, utilitzant els serveis que oferia la colònia, ajudaren que aquesta es consolidés.

Al voltant de la colònia s'anà desenvolupant un petit nucli industrial. L'any 1973 Tèxtil Armengol inaugurà una nova nau industrial en uns terrenys annexos a la colònia i a tocar de la carretera de Sant Martí de Llémena.³³ Al cap d'uns anys, en aquesta mateixa nau s'instal·là la multinacional nord-americana Levi's, productora de texans. Durant la dècada de 1980 es començaren a instal·lar empreses en el polígon industrial de Bonmatí i l'empresa càrnia Casademont s'establí a Constantins.³⁴ El polígon es situà al costat de la carretera de Sant Martí de Llémena, a prop de la plaça dels Pins i de la fàbrica que construï Tèxtil Armengol. Actualment en el polígon de Bonmatí hi ha una empresa química i una altra de rentats industrials. En la dècada de 1990 Bonmatí continuà creixent i es començà a urbanitzar el sector Massana.

Osor

La colònia de les mines d'Osor està situada en el veïnat de Sant Pere d'Osor, a prop de la riera d'Osor i de la carretera d'Anglès a Sant Hilari, a 4 quilòmetres d'Osor i a 5 d'Anglès.

El 1894 Joan Clerch, natural de Figueres, veí de Barcelona i fabricants de teixits, començà les gestions per a la construcció de la colònia tèxtil Clerch, per bé que no fou fins al 1905 quan la colònia començà a funcionar.³⁵ El 1912, amb la mort de Joan Clerch, la colònia passà a ser propietat de Maria Canudas, que l'anà llogant: el 1915 als germans Serra i Ferrer i el 1916 als senyors Sants i Garay. Al 1921 Concepció Pujol, la viuda del senyor Garay, va comprar la colònia. La mateixa Concepció Pujol va gestionar directament la colònia fins al 1927, any en el qual la va llogar al senyor Ferreira i Barnadas de Barcelona. El 1932 la colònia Garay deixà de produir fils de cotó.

La colònia Clerch era constituïda per tres fàbriques i la corresponent presa, salt d'aigua i turbina, habitatges per als obrers i diverses peces de terra. En relació amb les tres naus, una era de planta baixa i les altres dues de planta baixa amb un pis, i s'utilitzaven com a sala de preparació i dipòsit de matèries, com a secció de telers i com a tallers de fusta i de serralleria. Sota la gestió de Concepció Pujol la colònia va ser ampliada amb la construcció d'una capella i una cantina. A inicis dels anys trenta a la colònia hi treballaven uns dos-cents obrers, s'estaven ampliant els habitatges i s'havia projectat la construcció d'escoles per als fills dels obrers i una sala d'espectacles.³⁶

33. *Idem*, p. 96.

34. SOLÉ (2002), p. 10.

35. RAMS (2007), p. 64-69.

36. Vegeu l'article «San Pedro de Osor. La colonia Garay» del suplement literari d'*El Autonomista*, recollit en el dossier de Benet Valentí *La mineria i la indústria auxiliar a Sant Julià del Llor, Anglès i Osor* (ACSE, fons Benet Valentí, caps 6).

L'any 1932 la colònia Garay deixà de ser una colònia tèxtil, però això no significà la fi de l'activitat industrial. Els termes municipals d'Osor, Anglès, la Cellera, Amer i Sant Julià del Llor-Bonmatí formaven una conca minera. En el cas d'Osor, es té constància que ja els grecs i els romans extreien plata, tot i que no fou fins a mitjan segle XIX quan es començà a desenvolupar i modernitzar l'explotació de les mines. El fet que a prop de la colònia Clerch hi hagués el pou mestre de la companyia que explotava les mines d'Osor i que no hi hagués cap fabricant que ocupés la colònia, facilità que des de 1932 fins a 1980 es lloguessin les instal·lacions de l'antiga colònia tèxtil a les diferents empreses que explotaren les mines d'Osor, que foren les següents: de 1932 a 1942, *Minerales y Productos Químicos de Exportación SA*, a excepció del període bèl·lic en què l'empresa s'integrà dins la Col·lectivitat Catalana del Plom, i de 1942 a 1980 *Minerales y Productos Derivados SA*, més coneguda com a *Minersa*.³⁷

Els principals minerals que s'extreien de les mines d'Osor foren la blenda, la galena i la fluorita. Dels citats minerals, destaca la fluorita. Durant els anys de màxima esplendor productiva, els anys cinquanta, seixanta i setanta, les mines d'Osor esdevenen una de les mines d'extracció i producció de fluorita més importants del món i n'exportà a diversos països europeus i als EUA.³⁸

Quan la colònia començà a ser gestionada per les empreses que explotaven les mines d'Osor, la colònia passà a ser habitada pels miners que hi treballaven i les respectives famílies. També s'hi construïren nous serveis com la cooperativa, l'escola de primeres lletres finançada per *Minersa* per als fills dels treballadors de la colònia, un farmaciola i practicants per a les cures de primera necessitat i un telèfon públic. Quant als espais productius, l'activitat productiva de les naus canvià, s'aprofità l'energia hidràulica i la turbina per a usos industrials i domèstics, es construí una planta de concentració mineral, que fou una de les més modernes de la seva època i va desenvolupar una tecnologia pròpia, un dipòsit de dinamita, i una capella dedicada a Santa Bàrbara, patrona dels miners.³⁹

El 1979 es deixà d'explotar les mines d'Osor perquè els filons s'havien exhaurit i al 1980 es tancaren les oficines administratives. D'aquesta manera s'acabà l'activitat minera a la comarca de la Selva. Des d'aleshores el propietari de la colònia la gestiona directament, i, per un costat, la convertí en una casa de colònies i, per l'altra, lloga alguns habitatges dels antics miners a particulars. En l'actualitat encara es conserva una xemeneia, indicadora d'un temps pretèrit en el qual a la colònia es produïa indústria, en concret indústria tèxtil.

37. BRUGUERA (2004), p. 9-10.

38. *Idem*, p. 44.

39. GRUP D'ESTUDIS DE LA VALL D'ÀNGLÈS. *Mines d'Osor. Imatges i Records*, DVD.

Amer

Un cas relativament singular va ser la construcció de les colònies de la Hidroelèctrica i de Dragados a Amer durant la construcció del pantà Susqueda, construït entre 1963 i 1968. Durant el procés de construcció del pantà, les empreses Hidroelèctrica de Catalunya SA i Dragados, que s'encarregaren de l'edificació del complex hidràulic i de la presa, respectivament, construïren una sèrie de petites colònies, a prop de les obres, per als seus treballadors.⁴⁰

La Hidroelèctrica de Catalunya SA construí tres àrees d'habitatges. Al costat dret de la carretera d'Amer al Pasteral, en la zona del Gallissà, s'edificaren catorze xalets per als tècnics i els administradors de les obres del pantà. Una vegada finalitzades, l'empresa llogava els xalets als seus treballadors durant les vacances. Per fer més confortable l'estada s'habilità una pista de tennis, un petit camp de futbol i una piscina. Actualment la colònia de la hidroelèctrica continua oferint els mateixos serveis.

A pocs quilòmetres de la colònia de la hidroelèctrica, però al costat esquerra de la carretera d'Amer al Pasteral, s'edificaren uns magatzems. El 1968, acabada la construcció del pantà, els magatzems es convertien en oficines i al seu costat s'hi construïren quatre xalets per als tècnics i administratius de la colònia. Encara avui realitzen les mateixes funcions.

En els dos costats de la carretera que va del Pasteral a Susqueda, a la banda esquerra del Ter, Hidroelèctrica de Catalunya SA habilità dues barraques, una a cada costat de la carretera, per als peons i oficials que treballaven en la construcció de la central de Susqueda. Aquest conjunt de barraques es conegut com l'Illa. L'empresa arribà a un acord amb el propietari dels terrenys segons el qual aquest es comprometia a cedir la parcel·la amb la condició que una vegada s'haguessin acabat les obres deixessin la propietat amb el mateix estat d'abans d'ocupar-la. Actualment en el costat dret de la carretera hi ha edificada una casa particular.

A pocs metres de l'Illa, i a la dreta de la carretera, Dragados habilità uns deu xalets per als seus tècnics i administratius. Finalitzada la construcció de la presa, els xalets s'anaren venent a particulars.

A poca distància d'aquests xalets, i també al costat dret de la carretera, Dragados edificà dues grans barraques per als peons i oficials que aixecaven la presa de Susqueda. També hi havia una capella, on se celebrava missa dos dies a la setmana, a la qual també assistien els residents dels xalets de la Dragados. Acabada la presa, les barraques foren abandonaren. Al cap d'un parell d'anys s'hi establí una granja d'ànecs, que tancà pels volts de 1980. Des d'aleshores les antigues barraques són un centre de rehabilitació i els pacients s'han encarregat de restaurar-les; l'ermita, en canvi, està en ruïna.

40. Conversa amb Julián López-Arenas González, antic responsable de la central hidroelèctrica de Susqueda. 19-11-2008.

En els anys que en aquest tram de la carretera s'establiren els habitatges descrits, també s'habilità una botiga de queviures, una sala de primers auxilis i un restaurant que encara roman obert.

Conclusions

A la llum de les dades recollides en la descripció anterior observem que les colònies industrials han tingut una gran incidència en la transformació del territori on s'han establert i no obstant això han estat poc estudiades.

Aquestes colònies, en fundar-se en una regió on la principal activitat econòmica era l'explotació forestal i agrícola, ajudaren no tan sols a transformar econòmicament i socialment els pobles de la conca del Ter selvatà, sinó que també comportaren la construcció de noves infraestructures industrials que modificaren el paisatge de la comarca. Avui moltes d'aquestes instal·lacions encara es conserven, tot i que en algunes ja no s'hi realitzen les activitats per a les quals van ser construïdes.

Malgrat aquesta desindustrialització i si bé alguns antics espais productius s'han reconvertit al sector de serveis mentre que d'altres romanen desocupats, ja han sorgit algunes propostes per part de la Generalitat i diferents estudis favorables a aprofitar aquesta herència industrial.

Fonts consultades

Arxius

ACSE: Arxiu Comarcal de la Selva.

AHG: Arxiu Històric de Girona.

ARP núm. 3: Arxiu del Registre de la Propietat número 3.

Bibliografia

CABANA, F. *Fàbriques i empresaris. Els protagonistes de la revolució industrial a Catalunya. Volum 2. Cotoners*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1993.

CABANA, F. *Fàbriques i empresaris. Els protagonistes de la revolució industrial a Catalunya. Volum 4. Arts gràfiques, paper, ciment, materials per a la construcció, alimentació, suro, pell*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1994.

CHAMORRO, M.; LLORENS, F.; PRAT, F. *La colònia de Bonmatí. Història de la construcció*. Girona: 1989. [ACSE, fons Benet Valentí, capsa 3]

LANAO, P. *Anglès*. Girona: Diputació de Girona i Caixa d'Estalvis Provincial, 1986.

LLINÀS J.; MERINO, J. *Inventari Patrimoni Cultural. Elements Selva, Gironès i Empordà*. Manlleu i Salt: Consorci ALBA-Ter, 2005.

RAMS, E. *Anglès, de la pagesia a la industrialització. Volum I. Anglès: Ajuntament d'Anglès i Diputació de Girona*, 1998.

RAMS, E. «Colònia Clerch d'Osor» dins *Osor, Festa del Terç*. Osor: Ajuntament d'Osor, 2007.

SANTALLA, E. *Quan el vapor de la Burés parlà*. Anglès: [s. n.], 2008.

SERRA, R. *Colònies tèxtils de Catalunya*. Manresa-Barcelona: Fundació Caixa Manresa i Angle Editorial, 2000.

SOLÉ, LL. *Els pobles de la Selva: Sant Julià del Llor i Bonmatí*. Sant Julià del Llor i Bonmatí: Ajuntament de Sant Julià del Llor i Bonmatí, 2002.

VALENTÍ, B. *Cronologia per a una història de Bonmatí*. Bonmatí: Ajuntament de Sant Julià del Llor- Bonmatí, 1996.

DVD

GRUP D'ESTUDIS DE LA VALL D'ANGLÈS. *Mines d'Osor. Imatges i Records*, 2004.

Font oral

Julián López-Arenas González.

